

קשר כפול

אליצור עלוש

פתיחה

בין ל"ט מלאכות האסורות בשבת מן התורה, נאסרה מלאכת קושר. עניינה של מלאכה זו הוא חיבור של שני חבלים וכדומה יחדיו. מלאכה זו (כמו שאר המלאכות) נלמדה ממלאכות שנעשו במשכן. המלאכה שנעשתה במשכן הייתה עשיית רשתות כדי לצוד את החלזונות אשר מהם היו עושים את הסממנים ליריעות המשכן (שבת עד ע"ב). בגמרא בשבת מצינו שלושה סוגי קשרים (כמו שיבואר להלן) ואחד מהם הוא קשר שחייבים עליו חטאת והוא אסור מהתורה. נחלקו הראשונים מהו גדרו של אותו קשר. ישנם ארבע שיטות מרכזיות בסוגיא זו. רש"י, רבינו חננאל, הר"ף והיראים. במאמר זה נדון בעיקר בשיטתו של הר"ף שכן כך פסק מרן השולחן ערוך. ואמנם נראה מחשבון הסוגיא כמו שיטת רש"י על כן אביא אותו בקצרה ובשאר הראשונים לא נעסוק. לפי רש"י וסיעתו המדד המרכזי והעיקרי המגדיר את סוג הקשר הוא הזמן. ככל שהקשר נעשה ליותר זמן הוא נעשה חמור יותר. אך לפי הר"ף וסיעתו ישנו עוד גדר בקשר שהופך אותו לקשר האסור מהתורה ובלעדיו גם עם הקשר נעשה לעולם אינו אסור מהתורה. גדר זה הוא מעשה אומן. ונחלקו הפוסקים מהו מעשה אומן. השלטי גיבורים כתב שהפרמטר עבור אומן הינו קשר מהודק ולפי זה גם קשר על גבי קשר הוא מעשה אומן כי כך הוא יותר מהודק. במאמר זה נדון מה ראיותיו של השלטי גיבורים לגדר זה, מה ניתן לשאול ולהעיר על דברי קודשו. "ויהי נעם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו".

דברי הגמרא – שלושה סוגי קשרים

נאמר במשנה בשבת (קיא ע"ב): "ואלו קשרים שחייב עליהם קשר הגמלים וקשר הספנים וכשם שחייב על קישורן כך הוא חייב על היתרן". והוינן עלה בגמרא: "קיטרא דזממא גופיה ודאיסטרידה גופיה" דהיינו הקשר שקושרים בגמל ובספינה (הטבעות עצמם) ובמשנה הבאה נאמר: "יש לך קשרים שאין חייבים עליהם כקשר הגמלין וכקשר הספנים: קושרת אישה מפתח חלוקה וחוטי סבכה ושל פסקיה ורצועות מנדל וסנדל ונודות יין ושמן וקדירה של בשר". ובגמרא ביארו: "יש קשרין שאין חייבים עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנים ומאי ניהו? קטרא דקטרי בזממא וקיטרא דקטרי באיסטרידה חיובא הוא דליכא, הא איסורה איכא ויש

שמותרים לכתחילה ומאי ניהו? קושרת מפתחי חלוקא. כמו כן מצינו ברצועות מנעלים וסנדלים שלושה סוגי קשרים: "ורצועות מנעל וסנדל. איתמר: התיר רצועות מנעל וסנדל, תני חדא: חייב חטאת, ותניא אידך: פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה". ונחלקו הראשונים בגדר אותם קשרים.

א. שיטת רש"י וסיעתו

לפי רש"י המדד הוא הזמן

לכאורה מפירושו של רש"י משמע שהמדד הקובע והמחלק בין הקשרים הוא הזמן. כתב רש"י בריש אלו קשרים (קיא ע"א ד"ה ואלו קשרים) וז"ל: "המנויין באבות מלאכות דקתני הקושר והמתיר, קשר של קיימא שאינו מתירו לעולם" וכן כתב: "...וקושרין אותה ועומדת שם לעולם וכו'". וכן (קייב ע"א ד"ה קיטרא דקטרי בזממא) כתב: "...פעמים שמניח שם שבוע או שבועיים וכו'". וכן (שם ד"ה בדאושכפי) כתב: "...שלא תוכל לצאת והוא קיים לעולם". וכן (שם ד"ה ובדבני מחוזא) כתב: "...וצריך להתירו ערבית". וכן (שם ד"ה בדטייעי דקטרי אושכפי) כתב: "...שהאושכפים קושרין בהם הרצועות בקשר קבוע". וכן (שם ד"ה ובדחומרתא דקטרי אינהו) כתב: "...וקושרין ומתירין, ופעמים שמתקיים שבת או חודש". וכן (שם ד"ה דנפקי ביה תרי) "הלכך בכל יום קושרו ומתיר". מכל מקורות אלה נראה שהמדד לפי רש"י הוא הזמן. יש להעיר שהדרך למדוד את זה הוא לא דרך המציאות אלא כוונתו של האדם. ראייה מפורשת לזה מצינו במשנה שאומרת: "כשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על היתרן". הרי אם המגדיר של הקשירה הוא מה קורה בפועל איך אדם יתחייב על ההיתר של הקשר? הרי אם הוא מתיר אותו – התגלה למפרע באותו יום – גם הוא התכוון לקשור את זה לשבוע או חודש – שלא היה פה קשר שאסור והוצאת כל קשר האסור בשבת¹.

שלושת סוגי הקשר לפי רש"י

לפי זה יוצא שההבדל בין סוגי הקשרים הוא הזמן שבו הקשר עומד להתקיים. בקשר של קיימא שחייבים עליו חטאת כתב רש"י: "קשר של קיימא שאינו קשור לעולם". וכן: "...וקושרין אותה ועומדת שם לעולם וכו'". בקשר הפטור אבל אסור מצינו כמה דיבורים של רש"י שלכאורה סותרים זה את זה. לגבי נעלי תלמיד

1. בפשוטות הדבר נכון בפשט של הסוגיה אבל ראיתי לנכון לכתוב זאת בשיטת רש"י מכיוון שהוא אמר בצורה ברורה (כפי הבנתי) שהמדד הוא הזמן ויותר קל להראות את זה בפונקציית הזמן.

חכמים (ד"ה בדרבנן) כתב: "ומיהו קשר של קיימא לא הוי, שבשעת הטיט מתירין אותו וקושרין אותו בדוחק שלא ידבק בטיט וישמט מרגליו." וזה לכאורה פעם בשנה בימות הגשמים. ואילו בעניין קשר שקושרים בטבעת הגמלים (ד"ה קיטרא דקטרי בזממא) כתב: "... מפני שפעמים שמניח שם שבוע או שבועיים וכו'." ובמנעל פטור אבל אסור (ד"ה דחומרתא דקטרי הינהו) כתב: "... ופעמים שמתקיים שבת או חדש." אלא שיש לומר שמדובר במנעד שנע בין יותר מיום (מותר לכתחילה כמו שיבואר להלן) עד זמן מסוים הידוע לקושר ואינו לעולם² (יכול להיות יותר מחודש אלא כתב כך כי כך רגילות האנשים לקשור עד זמן כזה שאינו לעולם). אבל עדיין קשה למה לא כתב יומיים או יותר מיום? ויש לומר על דרך מה שכתבנו לגבי חודש שאורח ארעא נקט ואין דרך בני האדם לקשור קשר שהוא לכמה ימים פחות משבוע ואינם מדקדקים לקשור קשר לימים כה מועטים. עוד יש להביא ראיה מכך שרש"י כתב על קשר המותר לכתחילה שהוא יום ארבע פעמים (כמו שנראה להלן) ואילו על שבוע וחודש כתב פעם אחת על כל אחד. אם כן יוצא שקשר 'פטור אבל אסור' הוא יותר מיום. קשר המותר לכתחילה לפי רש"י הוא קשר שהאדם קושרו ליום אחד³. בחוטי סבכה (ד"ה פשיטא) כתב: "דהא כל יומי שריא ליה". בנעלי בני מחוזא המותרים לכתחילה (ד"ה בדבני מחוזא) כתב: "שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהן להיות מכוונין, וקושרין אותו בדוחק⁴, וצריך להתירו ערבית." ובסנדלים של שני אנשים (ד"ה דנפקי בי תרי) כתב: "וצריך כל אחד ואחד לקשור לפי

2. ואמנם ישנם אחרונים שהבינו ברש"י שהגדר הוא שבוע. כתב הטור (או"ח הלכות שבת סימן שי"ז) וז"ל: "כל קשר העומד להתקיים לעולם חייבין חטאת על קשירתו והתרתו בין אם הוא של אומן או של הדיוט והעומד להתקיים ז' ימים פטור אבל אסור ולצורך מצוה כגון שקושר למדוד שיעור אחד משיעורי התורה מותר לכתחלה ושעומד להתיר בכל יום מותר לכתחלה." וכן כתב הבית יוסף (שם) וז"ל: "לכן נראה לי כל שאינו עומד להתקיים שבעה ימים מיקרי עשוי להתירו בכל יום ושרי ולמד כן רבינו מדפירש רש"י שאסור לכתחלה לקשרה שם מפני שפעמים שמניח שבוע וגם כתב ופעמים שמתקיים שבת. אלמא דעומד להתקיים שבת אחת פטור אבל אסור ובבבציר [=פחות] מהכי ליכא איסורא..". וכך הבין מו"ר הרב שמואל טל (טל חיים שבת ח"א עמ' 116) וז"ל: "כאשר הוא [הקשר] נעשה לשבוע או שבועיים או חודש - פטור אבל אסור." אך נראה יותר שיש להחמיר שהגדר הוא יום ולא יותר מהטעם שהבאתי למעלה שהרי זה ספקא דאורייתא שיש להחמיר בו.
3. חשוב להעיר שמילתא דפשיטא שאם האדם תיכנן להתיר בסוף היום את הקשר ובסוף הוא לא התירו כי הוא שכח וכדו' אינו חייב עליו כלל.
4. יש להעיר שממשפט זה מוכח שלפי רש"י אין הגדר הוא חוזק הקשר אלא הזמן שבו הוא יהיה קשור (להלן יודן בדברי השלטי גיבורים).

רגלו, הלכך בכל יום קושרו ומתירו.⁴ וכן כתב במעשה עצמו (ד"ה אמר ליה משום דבחול נמי) כתב: "אני מתירו בכל יום, וקושרו התינוק לפי רגלו." כך הבין ספר הבתים (שערי המלאכות האסורות שער יג) וז"ל: "ומביאור הר"ש והראב"ד נראה שכל קשר של קיימא אף על פי דאינו מעשה אומן⁵ אסור לקושרו מפני קשר של קיימא... ואין מותר לכתחילה אלא הקשר שקושרים ומתירין ביומו."

סיכום דעת רש"י

הגמרא הביאה שלוש סוגי קשירה לעניין שבת: חייב חטאת, פטור אבל אסור ומותר לכתחילה. לפי רש"י הגדר בחייב חטאת – קשר העשוי להתקיים לעולם. פטור אבל אסור – קשר שאדם קושר אותו לזמן מסוים יותר מיום ואינו לעולם, מותר לכתחילה – קשר שאדם עושה אותו ליום אחד (המדד הוא מחשבתו של הקושר לכמה זמן הוא רוצה שהקשר יהיה קיים. יכול להיות שבפועל, מסיבות שונות, הקשר יותר אחרי יומיים או שלוש אבל מאחר וכוונתו הייתה להתירו בסוף היום אינו חייב עליו כלל). כמו רש"י כתבו הרא"ש (פ"טו סי' א), רבינו ירוחם⁶ (נתיב יב חלק י"ד), הטור (א"ח סי' שיז), התשב"ץ⁷ (סימן נב), הרוקח (הלכות שבת סימן עה) ורוב הראשונים.

ב. שיטת הר"ף וסיעתו

הר"ף הביא גדר נוסף – מעשה אומן

והנה כשהר"ף הביא את דברי הגמ' הוסיף בהם גדר נוסף שלא הוזכר בגמ' בפירוש. כתב הר"ף וז"ל (קטו בדפי ע"ו): "איתמר התיר רצועות מנעל וסנדל... לא קשיא הא דתני חייב מנעל דאושכפי דמעשה אומן הוא וקשר של קיימא הוא והא דתני פטור אבל אסור בדבנן [נעליים של ת"ח] דמעשה הדיוט הוא אלא שהוא קשר של קיימא⁸ ולפיכך פטור אבל אסור והא דתני מותר לכתחילה בדבני מחוזא כגון רצועות שיוצאות מגופו של מנעל וקושרין אותו על הרגל ועל השוק אחר

-
5. להלן יובאו שיטת הר"ף והרמב"ם שהביאו את גדר מעשה אומן והבתים כתב כך כי לפני כן הביא את הרמב"ם שכותב זאת.
 6. חי בצרפת ובספרד לפני 7000 שנה, היה תלמידו של הרא"ש.
 7. ר' שמשון ב"ר צדוק, תלמיד מהר"ם מרוטנבורג, חי בגרמניה לפני 6500 שנה.
 8. ובמעשה הדיוט שהוא של קיימא לכאורה נראה שגם אז יהיה אסור מדרבנן כמו שנראה מדברי הגמרא בקיג ע"א לגבי חבל שקושרים בדלי.

שנועלין את המנעל דלאו מעשה אומן ולא קשר של קיימא. וסנדל אסנדל... הא דתני חייב חטאת בדטייעי דקטר אושפכי דהוא נמי קשר של קיימא [ואומן – לכאורה] כגון האי נמי דקרו ליה השתא ת'אסמה דעביד ליה לפי מידת איסתורא דכרעיה וקטר ליה קיטרא מעלייתא ואם התירן בשבת חייב חטאת והאי דקתני פטור אבל אסור בדחומרתא דקטרי אינהו והיכי דמי דחומרתא מיכנפן כולהו רצועות ומעיילן בחומרתא דכי בעי מעיק הדר קטיר מאבראי דחומרתא וכי בעי מרווח והאי דקתני מותר לכתחילה בסנדל דנפקי ביה בתרי דזמנין דנפיק ביה האי ומרווח לי וזמנין דנפיק ביה האי ומעיק ליה והאי לאו קשר של קיימא ולפיכך מותר לכתחילה."

יוצא מדבריו הקדושים שכדי להתחייב מהתורה בקשירה – על הקשר להיות עשוי לקיימא ומעשהו מעשה אומן. והנה גדר זה של מעשה אומן לא נאמר בפירוש בגמרא אלא רק גדר קיימא (עד ע"ב; קיב ע"ב ועוד). אך יש למצוא לזה סמך מדברי הגמרא שאומרת על מנעלים "בדאושכפי" שעליהם חייב חטאת וכן בסנדלים "בדטייעי, דקטרי אושכפי". אושכפי הוא רצען וקשירתו אינה דומה כלל לקשירה של שאר אדם וכן נראה מדברי המשנה על קשר הגמלין וקשר הספנים שהם קשרים של אומנים. יש להניח שהרי"ף הבין בפשטות מגמרות אלו שזהו גדר משמעותי ביותר בדירוג של שלושת הקשרים.

כמו הרי"ף כתב הרמב"ם⁹ (הל' שבת פ"י ה"א וה"ב) וז"ל: "הקושר קשר של קיימא והוא מעשה אומן חייב, כגון קשר הגמלין וקשר הספנים וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פטור, וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן מותר לקשרו לכתחלה. כיצד נפסקה לו רצועה וקשרה נפסק החבל וקשרו או שקשר חבל בדלי או שקשר רסן בהמה הרי זה פטור וכן כל כיוצא באלו הקשרים שהן מעשה הדיוט וכל אדם קושר אותן לקיימא, וכל קשר שאינו של קיימא אם קשרו קשר אומן הרי זה אסור. כמו כן כתבו רבינו פרחיה תלמיד הרמב"ם, ספר הבתים, צרור החיים (לרבינו חיים תלמיד הרשב"א), האורחות חיים והמאירי.

9. ואמנם יש שרצו לומר שגם ר"ח אומר כך אך לעניות דעתי אינו מוכח מדבריו ומקוצר הזמן והמקום לא הבאתי את הדיון בזה.

קשיים בשיטה זו

ואמנם ישנם כמה קשיים בשיטה זו. ראשית יש להקשות, מהיכן הגיע גדר זה של מעשה אומן שאינו נזכר כלל בגמרא. אמנם יש שרצו¹⁰ להביא ראיה מדברי הגמרא שאומרת מספר פעמים אזכורים של אומן כמו בדאושכפי והוא פטור אבל אסור (לכן כנראה זה הקריטריון ההופך אותו מאסור מדאוריתא לאסור מדרבנן) ובחייב חטאת גם מוזכר בדטייעי דקטרי אושכפי והוא קשר העשוי לקיימא שעשהו אומן. ופטור אבל אסור הגמרא לכאורה נימקה זאת בטענה דקטרי אינהו. אך עדיין דחוק ויש מקום לומר שאותם דברים שהזכירה הגמרא אינם הסיבה והמגדיר לאותם קשרים אלא תיאור מציאות כמו שעולה בפשיטות מקריאת כל הקטע בגמרא והבנת הרקע מסביב.

שנית, קשה על שיטה זו מדברי הגמרא בקיא ע"ב. הגמרא שם ביארה את ההבדל בין קשר הקושרים לטבעת הקשורה לגמל או לספינה לבין קשר הטבעת עצמה. לפי שיטה זו צריך לומר שהקשר שקושרים בטבעת – שאסור מדרבנן – הוא קשר שאינו של אומן אך עומד לזמן רב, והסבר זה קשה מאוד. שהרי מי שעושה קשר זה הם האומנים ולא כל אדם.

שלישית, קשה על שיטה זו מדברי גמרא בקיג ע"א. הגמרא שם מבארת את מחלוקת ר"י וחכמים ואומרת שלפי חכמים אסור לקשור חבל דגרדי אטו חבל דעלמא שהוא של קיימא ונשאלת השאלה, הרי קשר זה אינו של אומן ולפי שיטה זו אסור הוא מדרבנן¹¹ הרי זה גזירה לגזירה?!

רביעית, יש להקשות מדברי הגמרא בקיב ע"א על רב יהודה ואב"י. הגמרא מספרת: "דרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא הוה ליה ההוא זוגא דסנדלי, זמנין דנפיק ביה איהו, זימנין נפיק ביה ינוקיה. אתא לקמיה דאב"י, אמר ליה: כהאי גונא מאי? אמר ליה: חייב חטאת. אמר ליה: השתא פטור אבל אסור קא קשיא לי, חייב חטאת קאמרת לי? - מאי טעמא? - אמר ליה: משום דבחול נמי, זימנין נפיקנא ביה אנא, זימנין נפיק ביה ינוקא. - אמר ליה: אי הכי - מותר לכתחילה." אם קשר שחייבים עליו מדרבנן הוא קשר שעשהו אומן איך לא ראה את זה אב"י?¹² אמנם לפי הסברו של השלטי גיבורים למעשה אומן (שיבואר להלן) יוצא מובן למה לא

10. רה"י הרב אריאל פרג'ון שליט"א וכמה מהחברים ה"ו.

11. למרות שהר"ף לא כתב זאת בפירוש.

12. ואמנם הרב ישרון ורנר ה"ו תירץ שאב"י לא ראה את הסנדל. אך לכאורה מדברי הגמרא "כהאי גונא מאי" נראה שהוא הראה לו את הסנדל.

ראה את הקשר כי הוא רק מהודק אך הסברו של השלטי גיבורים אינו מובן כל כך כמו שיבואר להלן.

השלטי גיבורים הבין שמעשה אומן הוא קשר מהודק וחזק

כתב הר"ף (שם) וז"ל: "וסנדל אסנדל לא קשיא; הא דתניא חייב חטאת – בדטעיי דקטרי אושכפי, דאה נמי קשר של קיימא, כגון האי נמי, כגון האי נמי דקרו ליה השתא תאסמה, דעביד ליה לפי מידת איסתוריא דכרעי וקטר ליה **קיטרא מעלייתא**, ואם התירן בשבת חייב חטאת." נראה מדבריו לכאורה שהגדר של מעשה אומן הוא קשר מעולה. ובשלטי גיבורים (שם מא ע"א אות ג') כתב: "וקשר אומן לא נתברר לי היטב האיך הוא, מיהו נראה מלשון האלפסי הוא קשר שקושרים אותו הדק היטב. ומכאן נראה לי שיצא הזהרה שכשקושרים ב' הקשרים זה על זה שאין מתירים אותו בשבת ואף על פי שההוא קשר עשוי לקשור ולהתיר בו ביום ואינו של קיימא אף על פי כן נזהרים בקשירתו ובהתרתו" ונראה שהשלטי גיבורים הבין כך בר"ף מלשונו הנ"ל¹³. ואת דבריו הביאו אחריו להלכה גם המגן אברהם (שם סק"ד) והט"ז (שם סק"א) ועוד אחרונים כמו שנראה להלן.

קושיות על הבנה זו

אך לכאורה קשה טובה על הבנה זו. ראשית, מה ההבדל בין אומן לקיימא, אם קיימא זהו קשר הקיים לעולם וכמו שנראה גם על פי הר"ף (ומה שחלק על רש"י וסיעתו הוא מהם הגדרים ולא מה זה קיימא¹⁴) לא ייתכן שמעשה אומן הוא בעצם אותו דבר. שנית, אם קשר זה יכול להיות גם קשר כפול אין זה פקע מעשה אומן. הרי זה שונה מקשר של קיימא שהוא חזק אז חייב להיות שיש כאן מעשה מיוחד בצורת הקשר ולא באיכותו. אמנם אפשר לתרץ שהקיימא מגדיר את מחשבת האדם לכמה זמן זה יעמוד (גם אם זה קשר חלש) ומעשה אומן מגדיר את חוזק הקשר עצמו וצריך את שניהם כדי שיאסר קשר זה מדאורייתא וכו'. אך קצת קשה לומר כן, שהרי נראה יותר לומר בקיימא שזה גם חוזק הקשר ולא רק מחשבתו של האדם בעוד כמה זמן הוא יתיר אותו.

13. כך העלה מ"ר הרב שמואל טל שליט"א (שם עמ' 417).

14. אם כי אפשר לומר שהר"ף הבין בגמרא שקיימא תלוי באומן וכך הסביר הרב רועי כהן ה"ו אך לכאורה יש להקשות, הרי הר"ף כתב שני גדרים נפרדים זה מזה במילים ברורות, ועוד נראה להסביר שהר"ף הביא את מעשה אומן מדברי הגמרא אושכפי כמו שהוזכר לעיל.

קשיים נוספים שהקשו האחרונים

ועוד הקשו האחרונים על דבריו של השלטי גיבורים. כתב הערוך השולחן¹⁵ (שיז ס"י) וז"ל: "אמנם עיקרי הדברים תמוהים דאם רק בחוזק תלוי, מה זה שאמרו מעשה אומן והרי לא באומנות תליא אלא בחיזוק ורפיון ועוד כיון שאמרו קשר של קיימא ומעשה אומן וכל קשר של קיימא מסתמא הוא בחוזק דאיך יעשו קשר של קיימא ברפיון ומעשה אומן נוסף לזה." וכן הקשה מו"ר הרב שמואל טל שליט"א (שם עמ' 420) וז"ל: "ומלבד זאת נראה, שיש עוד כמה קשיים גדולים לומר שמעשה אומן צריך להיות חזק ואמיץ, ושזוהי גבורתו. ראשית, קשר אמיץ וחזק איננו בהכרח מעשה אומן, שהרי יש קשרים שהם מעשי אומן ואינם מהודקים היטב, והאומנות שבהם מתבטאת דוקא בעדינות המיוחדת של הקשרים או ביופיים וכדומה. וכן יש להיפך, שהקשר לא יהיה מעשה אומן אבל הוא יהיה מהודק היטב. לכן לא מובן מדוע אפיינו את הקשר האמיץ והחזק תחת השם של קשר אומן, שהרי אין הוא מבטא עניין זה לשני צדדיו, וכנ"ל. שנית, מדוע הרי"ף לא הזכיר את הצורך שהקשר יהיה קשר חזק וטוב כבר קודם לכן, בסתירה על מנעל, ומדוע הוא מזכיר זאת רק בסתירה על סנדל. שלישיית, מדוע הרמב"ם לא הזכיר דבר זה, אלא סתם ואמר שצריך שיהיה מעשה אומן, הרי מעצם המונח 'מעשה אומן' לא ברור שהוא צריך להיות דוקא אמיץ וחזק, וכנ"ל. גם בדין חול המועד שנאסר מעשה אומן, רואים שתפירה של אומן היא דוקא הרבה יותר עדינה ודקה מאשר תפירה של הדיוט. רביעית, כיון שיש לנו שני גדרים שונים – קשר של קיימא וקשר אומן – צריך שיהיה הבדל מהותי ביניהם, שהרי רואים שיכול להיות זה בלי זה, ובכך הוא פטור אבל אסור, וצירוף שני הגורמים יוצר את החיוב, ופשוט."

נראה שמעשה אומן הוא קשר מיוחד שהאומן למד

ובאמת נראה לעניות דעתי שמעשה אומן הוא לא חוזק או טיב הקשר. מעשה אומן הוא סוג מסוים של קשר שהאומן קושר אותו. לרוב מדובר בקשר שקשה להתיר אותו. אבל אין זה המגדיר של מעשה אומן. יכול להיות אף שמעשה אומן אינו קשר חזק בדווקא אלא קשר המתיוחד ביופי שלו או אפילו בעדינות שלו. כמובן שאינו קשר על גבי קשר גם אם אותו קשר אינו של קיימא וכמו שהקשנו

15. ר' יחיאל מיכל ב"ר אהרן הלוי עפשטיין נולד בשנת תקפ"ט (1829 למניינם) בבוברויסק שברוסיה (מתוך פרויקט השו"ת).

לעיל. אלא קשר שהאומנים לומדים אותו והוא קשר שצריך ללמוד בכדי לעשותו¹⁶ וכך גם הבין בדברי הרי"ף מו"ר הרב שמואל טל שליט"א (שם עמ' 422) וז"ל: "אין הדבר נבחן פי חוזקו ואמיצותו של הקשר, אלא עצם העובדה שקשר מסוים זה הוא מעשה שרק האומנים יכולים לעשותו, זה גופא מקנה לו את חשיבותו". יש לציין שיכול להיות שאדם שאינו אומן למד את הקשר ועושה אותו יתחייב מדרבנן או מדאורייתא אם יעשהו לקיימא. וכך הבין הערוך השולחן (שם) וז"ל: "ופשיטא שמעשה אומן הוא שבעצם עשיית הקשר יש איזה אומנות שאין ההדיוט יכול לעשותו". ובימינו יש קשרים של אומנים שהייחודיות שלהם היא שצריך ללמוד לעשות אותם כמו למשל: קשר דייגים, קשר בוחן, קשר שטוח (נלקח מתוך המכלול) וכו' ואינם מתאפיינים דווקא בחוזק שלהם.

ג. פסיקת הלכה

השולחן ערוך פסק כשיטת הרי"ף וסיעתו

כתב מרן בשולחן ערוך (סימן שיז ס"א וב') וז"ל: "הקושר קשר של קיימא והוא מעשה אומן, חייב, כגון קשר הגמלין וקשר הספנים וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרים הרצענים בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פטור. וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן, מותר לקושרו לכתחילה. כיצד, נפסקה לו רצועה וקשרה, נפסק החבל וקשרו, או שקשר חבל בדלי או שקשר רסן בהמה, הרי זה פטור, וכן כל כיוצא באלו הקשרים שהם מעשה הדיוט וכל אדם קושר אותם לקיימא. וכל קשר שאינו של קיימא אם קשרו קשר אומן הרי זה אסור¹⁷.¹⁸ והרמ"א הביא את דברי רש"י וז"ל: "ויש חולקים שסבירא להו דכל קשר של קיימא, אפילו של הדיוט, חייבין עליו (רש"י והרא"ש ור' ירוחם וטור). וי"א שכל קשר שאינו עשוי להתיר באותו יום עצמו, מקרי של קיימא (כל בו והגהות מיימוניות פ"י) ויש מקילין לומר דעד שבעה ימים לא מקרי של קיימא (טור ומרדכי)". ולא כל כך ברור האם הרמ"א פסק כמותו או כרי"ף וסיעתו.

16. כמו שיש בימינו חוגי הישרדות וסיירות למיניהם שבהם לומדים קשרים מסוימים.

17. נראה שזה פטור אבל אסור ולא חייב.

18. ואמנם מרן בבית יוסף הביא את דברי רש"י אך מכיוון ששני עמודי ההוראה הרמב"ם והרי"ף כתבו כך נראה שפסק כרי"ף ועוד שמרן מביא את כל הסוגיא בבית יוסף ולכן הוא הביא גם את רש"י ולא משום שהוא פסוק כמותו.

מהשולחן ערוך והרמב"ם משמע דלא כשלטי גיבורים

כתבו הרב עובדיה והרב משה לוי שמשמע מדברי השולחן ערוך והרמב"ם שמותר לקשור קשר על קשר ואין זה מעשה אומן. כתב הרב משה לוי במנוחת אהבה (ח"ג פרק י"ד עמ' כט בהערה) וז"ל: "ובאמת שממם שכתב מרן בשולחן ערוך (שם) וז"ל: הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פסול. כיצד, נפסקה לו רצועה, נפסק החבל וקשרו, או שקשר חבל בדלי או שקשר רסן בהמה, הרי זה פטור, וכן כל כיוצא באלו הקשרים שהם "מעשה הדיוט" וכל אדם קושר אותם לקיימא. עכ"ל. ודבר ידוע שא"א לקשור רצועה או חבל שנפסקו, בקשר אחד בלבד אם לא שיקבץ שני קצוות הרצועה או החבל ויקשרם וזה נחשב כשני קשרים... ושמע מינה דלא חיישינן שמא הוא קשר אומן". וכן כתב הרב עובדיה (חזון עובדיה ח"ה עמ' סב בהערה) וז"ל: "ושכן דעת הרמב"ם ומרן השולחן ערוך... וכולי עלמא ידעי דמאן דנחית לקשור כהאי גוונא אינו קושר בקשר אחד ועניבה על גביו, אלא קושרו בב' קשרים, ועל כל זה כתבו דפטור אבל אסור משום דלא הוי מעשה אומן, ומזה מבואר דסבירא להו דלא כשלטי גיבורים שהוא מקור דברי הרמ"א".

אחרונים שלא פסקו כשלטי גיבורים

כתב החיד"א בברכי יוסף (סק"א) וז"ל: "בהגה, שני קשרים זה על זה, ובגלילותינו פשט המנהג לקשור שני קשרים בחגורתו איש במתניו, שאינו קשר של קיימא, והוא של הדיוט, ולית דחש ליה אלא מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו". ואמנם רבי יוסף חיים העלה בשו"ת רב פעלים (או"ח סימן מד) להחמיר והביא את דברי החיד"א וכתב שאף לדעתו החמיר בקשר כפול ומה שכתב הוא רק תיאור המנהג בזמנו ומתוך שלא כתב את דעתו יש לומר שהוא מחמיר בזה. דבריו קצת קשים שהרי אין ספק מוציא מידי ודאי ואם היה דעתו להחמיר בזה היה עליו לומר זאת ולא להסתפק בתיאור המנהג בלבד. ועוד שכתב "ולית דחש ליה אלא מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו".¹⁹ משמע מדבריו שאין לחוש לזה. וכן הקשה עליו הרב עובדיה (שם) וז"ל: "במחילת כבוד תורתו אין דבריו מוכרחים, כי בודאי שדעת מרן החיד"א עצמו להתיר בזה, ולכן הודיענו מהמנהג להקל, כיון דסוגיאן דעלמא להתיר, ואין זה אלא ספיקא דדרבנן לדברי הרי"ף והרמב"ם". והביא שם שכן הוא בשו"ת מעט מים (סימן ח') שכתב להקל בזה וכן פסק החזון איש (סימן נב סוף אות יז)

19. אמנם רבנו יוסף חיים התייחס לזה בשו"ת (ראה לקמן) אבל עדיין נראה שהכוונה לפוסקים האחרונים ולא לאנשים שכך נהגו ועיין בחזון עובדיה (שם עמ' נח) בהערה מה ששיג על דבריו.

וכתב שמה שנהגו שלא להתיר שני קשרים זה על זה, אינו אלא חומרא בעלמא, דהא תנן (קיא ע"ב): קושרת אישה מפתח חלוקה, בעל כורחנו דמיירי בשני קשרים זה על זה, דבלאו הכי לאו קשר הוא. ובגמרא פריך פשיטא, משמע שאי אפשר שיהיה בזה קשר של מעשה אומן וכו'. והרב **עובדיה** עצמו (שם סעיף ט) לא פסק כשלטי גיבורים ולקח את דברי החיד"א עיקר וכתב שכך פשט המנהג והמחמיר תבוא עליו ברכה. וכן פסק הרב **משה לוי** במנוחת אהבה (שם עמ' כט בהערה) וחילק בין חוטאים דקים לחוטאים עבים. בחוטאים דקים כתב שנכון להחמיר שהרי בהם הקשר הוא מהודק. בחוטאים עבים יש להקל מפני שלא נוצר קשר מהודק כל כך, ע"ש. וכן מו"ר הרב **שמואל טל שליט"א** (שם עמ' 422) הסביר אחרת את מעשה אומן וכתב להקל בקשר כפול.

אחרונים שפסקו כשלטי גיבורים

לעומת אחרונים אלה, ישנם כמה אחרונים שפסקו כשלטי גיבורים. מלבד המגן **אברהם** (שם) והט"ז (שם) שפסקו אותו להלכה, פסק הרמ"א כמוהו. כתב הרמ"א בהגה (שם ס"ג) וז"ל: "ויש אומרים דיש להיזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה דאין אנו בקיאים איזה מקרי קשר של אומן דאפילו בשאינו של קיימא אסור לקושרו והוא הדין להתירו ומכל מקום נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו, דאינו אלא איסור דרבנן ובמקום צער לא גזרו". וכן פסק **רבי יוסף חיים** בשו"ת רב פעלים (שם) וכתב על דברי החיד"א בברכי יוסף הנ"ל וז"ל: "ואפשר שהרואה את דבריו יטעה לחשוב דמה שכתב דלית דחש ליה להא אלא מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו קאי על הפוסקים האחרונים, אך באמת זה אינו, וחלילה לחשוב כך על רבינו חיד"א, שיגוע שהיה נזהר בלשונו הטהור לכתוב דרך כבוד אפילו על אחרוני האחרונים, ואיך יכתוב כן בדבר שחששו בו כמה גדולים אליבא דהרי"ף והרמב"ם, אלא כוונתו על אני גלילותיו, שנהגו היתר, ואין מהם מי שחשש להזהר בזה כי אם אנשים מעטים שבמעטים דבטלי לגבי רוב האנשים המקלים, ולא בא מרן החיד"א להודיענו דעתו בעיקר הדין, אלא בא להעיד על המנהג שנתפשט בגלילותיו אצל רוב האנשים, ונפקא מינה [במה שהביא ממנהג אנשי מקומו] שאין למחות במקלים במקומות ההם". וכן הביא זאת בבן איש חי (פרשת כי תשא סעיף ב). וכן פסק **הקיצור שולחן ערוך**²⁰ (סימן פ סעיף מה)

20. ר' שלמה גאנצפריד מאונגוואר (אז - בהונגריה) נולד בערך שנת תקס"ב (1802 למניינם) ונפטר בתרמ"ו (1884 למניינם) (מתוך פרויקט השו"ת).

לאסור שני קשרים. וכך נראה מדברי ספר הזכרונות והאליה רבה ושולחן ערוך הרב והחזון איש וכן פסק הכנסת הגדולה.

סיכום הדברים

הגמרא הביאה שלושה סוגי קשרים. קשר שחייבים עליו חטאת, פטור אבל אסור ומותר לכתחילה. נחלקו הראשונים בגדרי הקשרים. רש"י (ועמו רוב הראשונים) כתב שהגדר הוא זמן ולכן קשר הנעשה לעולם – חייבים עליו חטאת. קשר שהאדם קושר אותו לזמן ידוע ואינו לעולם – פטור אבל אסור. וקשר שקושר אותו ליום אחד בלבד – מותר לכתחילה. לעומתו כתב הר"ף שיש עוד מדד והוא האם הקשר הוא מעשה אומן. אם הקשר הוא גם של קיימא וגם מעשה אומן – חייב עליו חטאת. אם הוא רק מעשה ואמן או רק של קיימא – פטור אבל אסור ואם הוא לא של קיימא ולא מעשה אומן – מותר לכתחילה. ונחלקו האחרונים מהו מעשה אומן. כתב השלטי גיבורים שהוא קשר מהודק וכחלק מזה זה גם כולל קשר כפול. ולכאורה קשה עליו טובא כמו שהעלינו לעיל. ועל שיטתו של הר"ף עצמו ק"ק שאין דבריו נכנסים בגמרא ויותר נראים דבריו של רש"י. ואמנם, מרן פסק כר"ף וסיעתו ועל כן כך צריך לנהוג הלכה למעשה אבל בגדר מעשה אומן לעניות דעתי לא נראים דבריו של השלטי גיבורים אלא כמו שהעלינו לעיל שהוא קשר מיוחד שהאומנים לומדים לעשות אותו.